Румяна Златанова (София, България)

СРЕДНОБЪЛГАРСКИ КНИЖОВЕН ПАМЕТНИК В НОВО ИЗДАНИЕ

Gunther M. Michel. *Das Plovdiver Evangeliar. Slavische Handschrift Nr. 67 der Plovdiver Nationalbibliothek — Ein Denkmal der mittelbulgarischen Sprache des 13.—14. Jahrhunderts.* Edition und Untersuchung (Typoskript-Edition Hieronymus. Slavische Sprachen und Literaturen. Bd. 14). Neuried, 1987, S. XIII+353, V+111.

Основаната от В. Геземан (Саарбрюкен), Х.-Б. Хардер (Марбург), Х. В. Шалер (Марбург) и Е. Ведел (Регенсбург) поредица „Славянски езици и литератури", която само за пет години наброява вече 16 тома, включва дисертации на слависти от Саарбрюкен и Кьолн[1], от Мюнхен[2], един хабилитационен труд[3], както и други славистични проучвания[4].

Младият славист Гунтер Михел представя в т. 14 издание (т. I) и палеографско изследване (т. II) на един от най-старите и обемни кратки апракос-евангелия от българските книгохранилища — евангелие № 67 и 65 от Пловдивската народна библиотека (=Пд). Изборът му се оказва плодотворен, тъй като става въпрос за един неизследван среднобългарски текст (с изключение на една кратка студия от Й. Пата, 1921) от XIII—XIV в., който предлага интересен материал както за езиковите процеси през среднобългарската епоха, така и за типологичното изследване на славянския евангелски текст изобщо. За пръв път чрез него се дава попълна представа за т. нар. сръбско-българска преходна редакция (по Б. Цонев и Ст. Младенов) на писмените паметници. Впрочем авторът показва, че ръкописът е „типично български паметник със следи от сръбски правописни особености" (с. IV).

Том I обхваща текста и критичния апарат към него. В края е даден Указател на евангелските четива по евангелисти, *който би било по*уместно да предхожда цялостния текст и би могъл да бъде обогатен и с още един Указател на евангелските четива по реда им в изборното евангелие. Посочени са обичайните принципи за предаване на текста, които осигуряват „възможно най-голяма вярност към оригинала" (с. VII). На лявата страница в текста, изписан грижливо с ръка, се въвеждат: сегментация по думи, цифрата на стиха и на реда, означение за цялостното съдържание на страницата (вляво горе) и за началата на четивата (вляво отстрани). Сравнението с приложените в края снимки

---

[1] Bd. 2. Schneider, A. Brecht-Dramen auf Russisch. Problematik der Dramenübersetzung. 1984; Bd. 4. Burg, P. Jan Mukařovský. Genese und System der tschechischen strukturalen Ästhetik. 1985; Bd. 14. Michel, G., s. o.; Bd. 15. Henninger, Th. Balkanische Lexik im Schrifttum der bulgarischen Wiedergeburt. 1987.

[2] Bd. 10. Riedl, S. Das zusammengesetzte Futur im Mittelbulgarischen. 1986.

[3] Bd. 9. Kristophson, J. Klassifikation von Orthographiesystemen. Ein Beitrag zum Verhältnis von Sprache und Schrift. Dargestellt am Beispiel slavischer kyrillischer Orthographien. 1986.

[4] Bd. 1. Baumann, W. Die Faszination des Heiligen bei Kliment Ochridski. 1983; Bd. 3. Schwarz, W. F., N. Gütter. Sowjetrussisches und tschechisches Drama von 1964 bis in die siebziger Jahre. 1984; Bd. 5. Schaller, H. W. Johann Michael Georgs „Versuch einer sorbischen Sprachlehre" (1788). 1986; Bd. 6.—8. Festschrift für Wolfgang Gesemann. Bd. 1: Beiträge zur Bulgaristik. 1986; Bd. 2: Beiträge zur slawischen Literaturwissenschaft. 1986; Bd. 3: Beiträge zur slawischen Sprachwissenschaft und Kulturgeschichte. 1986; Bd. 11. Ulrich, V. Tschechische und slowakische Literatur. Die deutsch-sprachige Aufnahme 1945—1975. 1987; Bd. 12. Funktion und Struktur in der Grammatik slawischer Sprachen. Vorträge während der Tagung der Kommission für das Studium der grammatischen Struktur der slawischen Sprachen beim Internationalen Slawistenkomitee in Marburg vom 15. bis 17. Mai 1985. 1987; Bd. 13. Makedonski, A. M. Bulgarische Familiennamen in der Bundesrepublik Deutschland einschließlich Berlin (West). 1987; Bd. 16. Schaller, H. W. Bulgaristik in Deutschland. Historischer Abriß mit Bibliographien. 1988.

от няколко страници показва точност при обработката на текста.

На дясната страница е разположен критичният апарат, който включва: 1) бележки за външното състояние на текста — липсващи листи, редове, намеса на друга ръка, дефекти на пергамента, посочват се лигатури, означения на тетрадите, отбелязват се поправките на самия преписвач, по-късни добавки и приписки; 2) критични бележки към текста. За обща ориентация се допълват пропуските по Мариинско евангелие, но са направени сравнения с всички останали старобългарски евангелски паметници, вкл. и с *Остромирово евангелие*. Разночетения не са включени, и с основание, тъй като те представят отделна проблематика. Коментират се всички различия на морфологично ниво с изключение на фонетично обусловените морфемни варианти (наличие само на ѧ и ь).

Цялостното положително впечатление се накърнява от единични пропуски и недоглеждания от техническо естество. Напр.: на л. 1а23 бел. четем vъ mire вм. vъ mirě; 11а2—3 бел. многы вм. много; 47а2 бел. vъvrъgo вм. vъvrъgošę; пропусната е титла в текста на 41а17 аі, докато в бел. правилно е предадено аі, и обратно — на л. 44а2 четем богастко, докато в бел. е богастко. Правописните отклонения се коментират обикновено в бел. за съответния ред, като напр. за 41а17: -тьь sic (за пріидетьь), но бележката за формата ютетерь (38в14 — 15) не откриваме на съответното място, а след изчерпването на бележките за останалите редове на страницата, т. е. в края на бележките и др. под. Трябва да се съжалява, че в издадения текст липсва логично продължение от номерацията на страниците от началото до края на т. I. А меките корици на подвързията, които за останалите томове на поредицата са приемливи, тук поставят под въпрос цялостта на книгата при евентуална работа с текста.

Том II включва археографско и палеографско описание (с. 1—57), списък на литературата (с. 57—63) и един графемно-езиков анализ (от 25 с.) на вариативността при писане на є и ѥ в свързаните четива от Пд (т. е. без календарните бележки, препратките и уводните формули). И тук не е налице последователна номерация на страниците от двете съставни части на т. II, а отделното цитиране на литературата (след палеографското изследване и след статистическия анализ) е довело до излишно повтаряне на някои заглавия в библиографията.

Както се вижда от началото на изложението, Г. Михел е имал намерение да представи и „най-важните фонетични, морфологични и синтактични особености на паметника с оглед на новото в отразения езиков развой“ и да направи „опит за свързването им с определени български диалекти, за да се установи мястото на възникването на текста“. . ., а от друга страна — да определи „типологичното място на Пд сред славянските изборни евангелия“ (т. II, с. 2). Това са важни задачи за изследване, които тук не са разработени, но които ще очакваме с интерес в бъдещи публикации на автора.

Изчерпателно са представени основните палеографски и кодикологични данни за издавания писмен паметник. Това е пергаментен ръкопис от две части, отбелязани с различни номера в каталога на Пловдивската народна библиотека: № 67 (84 листа) и № 65 (7 листа). Авторът издава № 67, от чието начало липсват 4 коли и 2 листа (общо 34 листа). Текстът започва от Неделя седма след Пасха с Йо 17.3 и съдържа четенията за всички седмични дни до края на Петдесетница, за съботите и неделите на цялостния цикъл на октоиха и триода и всичките дни на Страстната седмица, както и четенията за новата църковна година от 1 септември до неделята преди Рождество Христово, където ръкопис № 67 прекъсва с Мт 1.25. Отбелязани са липси на Йо 21.23—25, Йо 7.37—52 и Йо 8.12, които са изпълвали 2 страници между л. 5 и 6; Мт 25.15—30 за Велики вторник (62в6).

Михел проявява отлична библиографска осведоменост при проследяване историята на изследванията върху Пд, които датират от началото на XX в. Посочена е класификацията на среднобългарските паметници според запазването на ъ в силна позиция от Кулбакин, който отнася Пд към група текстове от Северозападна България, редом до Лесновски паренесис, Велешко евангелие, Врачанско евангелие и др. В библиографията обаче заглавието на студията е пропуснато. Става въпрос за S. M. Kul'bakin. Du classement des manuscrits dits moyen-bulgares: manuscrits à ŭ valant ъ. — RÉS 4, 1924, fasc. 1—2, 24—52.

Палеографското описание е изчерпателно, направено внимателно и прецизно. Авторът характеризира днешното състояние на ръкописа — брой на листовете и тетрадите и тяхното подреждане и разчертаване, качеството на пергамента и мастилата, определя размерите на листа, на писменото поле и на буквите, броя на редовете. Установява, че в по-голямата си част текстът е писан от един преписвач, но открива и намесата на втора ръка, която се отличава и по правописни особености от основната. Трета ръка, между л. 28в и 47а, означава гласовете, нанася няколко календарни бележки и вероятно част от коректурите от л. 56а нататък.

При характеристиката на отделните графеми Михел показва не само добра палеографска подготовка, но и умение да работи с голям сравнителен материал, извлечен от него от редица описания на южнославянски ръкописи от същата епоха. Той проследява начертанията на буквите и лигатурите и определя писмото като „обикновен, небрежен устав с черти на полуустав“ (ч. II, с. 12). Не става ясно обаче, защо за лигатурата от ρ и ѣ специално посочва (с. 23, бел. 97), че Карски я смята за особеност на сръбските ръкописи, след като тя е засвидетелствувана още в Енинския апостол от XI в.[5]

[5] Вж. Мирчев, К., Хр. Кодов. Енински апостол. Старобългарски паметник от XI в. С., 1965, с. 178.

Поради липса на посочен конкретен пример с лигатура от а и у буди недоумение и твърдението, че тя се среща „в словоформи на (въз)радовати сѧ“ (с. 23).

Употребата на буквите като цифри и анализът на допуснатите от преписвачите грешки дават основание на Михел за предположението, че Пд е препис от по-ранна кирилска транслитерация (по всяка вероятност от XII в.) на глаголически протограф.

Следва описание на препинателните и надредните знаци, на съкращенията и орнамента. Последният е твърде скромно застъпен в Пд, инициалите и показалките са в геометрично-растителен нововизантийски стил. Почти липсват плетеницата и тератологичните елементи. Независимо от това орнаментиката на Пд представлява интерес с най-характерните си белези, които отразяват началния етап от настаняването на „балканския стил“ в украсата на българските средновековни ръкописи и имат определена хронологизираща стойност. Може само да се съжалява, че показаните в приложението образци на везано писмо, инициали и показалци не са достатъчно качествено отпечатани. Не са разгледани отделно календарните бележки на Пд, които заслужават внимание не само с важното споменаване на Петка Търновска, но и със славянските наименования на месеците рꙋнь (септември) на л. 72в 6—7, грꙋдень (ноември) на л. 81в25 и др.

Въз основа на цялостното грижливо и задълбочено палеографско проучване и на сравнението му с други ръкописи от среднобългарския период авторът предлага мотивирани и убедителни аргументи за датирането на ръкописа в края на XIII или началото на XIV в. и за неговата локализация в западнобългарските земи (Северна Македония) (Заключение, с. 38 и сл.).

Следващото като приложение графемно-статистическо изследване е оригинална находка на автора — пръв опит в палеославистиката за привличането на методи за анализ на статистическите динамични редове на даден признак в текста, за откриването на евентуални тенденции във функционирането му и пр. Познаването на графемния статус и начина на вариране на факултативните варианти є и ѥ, очертаните корелации между образуваните от тях динамични редове и получените при това статистически величини служат на автора за характеризиране на правописния „стил“ на паметника и се оказват плодотворни особено при сравнението и класификацията на различните паметници.

С публикуването на Пд Г. Михел несъмнено обогатява славистиката с нов и интересен книжовен паметник, който предоставя богат материал за по-нататъшни и разноаспектни езикови проучвания. В типологично отношение Пд съдържа нови данни за формирането на различните типове апракос-евангелия на славянска почва. Проведеното палеографско описание разкрива същностни страни от развоя на кирилското писмо в България през XIII в., а успешно изпълнените изследователски и издателски задачи говорят за обещаващо подет научен път от автора.